

שִׁירִים אַחֲרוֹנִים

הֵלֵל בְּכָדִי

— א —

צִלְיֵי-זְמָרָה

צִלְיֵי-זְמָרָה נוֹגֵי-תַפְלָה בּוֹקְעִים לְמָרוֹם חֲדָרֵי
בְּדַמְמַת הַלַּיִל הַמְבָשָׁם מֵאֶפֶק מְרַחֲקִים.
מִנְעָרִים רוֹחֵי דָבָא וּמִישָׁנִים אֶת יְסוּרֵי
בַּעֲרִיסַת-קִסְמִים, בְּלִטְף־סוּד, בִּינִי-בְשׁוֹרָה.
מֵאֵינן הַקּוֹלֹת ? מִי הוּא חֲמַתְנֻדָּה וְשָׁר
בּוֹכָה וּמִתְחַנֵּן בְּמִתְחַטֵּא, נוֹאֵק
וּמִתְרַפֵּק - וּמִתְרַצָּה כְּאֵלֹה הוּא גְבוּן
לְמַסֵּר נַפְשׁוֹ בִּיד עֶלְיוֹן ?
דּוֹמָה : אֵשְׁמַע בָּהֶם פְּזוֹמֵן יְלָדוֹת רְחוֹק
חֲפָשִׁי, נְהִיר וְנֹד, גְּסוּדָה עֲרֻגָה וְצִפְיָה.
הִנֵּה גַם נִגּוֹן שִׁירוֹ שֶׁל אָבִא בְּלִמְדוֹ אוֹתִי תוֹרָה
וְנִגּוּנָיו שֶׁל יוֹם הַכַּפּוּרִים
וְנִהַמַּת כְּנוֹר דְּבָקָה מִן הַדְּבָקָה מְלֻנָּתָם
בְּנִגּוּנֵי מוֹסֵר מְמַרְקֵי-לֵב בְּנִגּוּנִים
לְוֹנֵי בְּנֵי-עוֹרֵי. אֵימָה קְרוּשָׁה נִפְלָה עָלַי.
סְבוּנִי, הַמְמוּנִי הַצִּלְיִלִים וְאֵין מִפְלֵט :
אֲנִי שָׁבוּי, שֶׁכְּרוּ חוֹשֵׁי, אֲנִי נִקְלָע
בְּמֹוִי רִשְׁתָּם. שׁוּב עֲרִיסַת-יְלָדוֹת
מִנְפִּנְפָּה, מִנְדְּנָדָה אוֹתִי בְּקֶצֶב חֲרִישִׁי -
אֲנִי גְמוּג, אֲנִי נִבְלָע בֵּין הַתְּחוּמִים.

— ב —

חֵידָה הַמְּבוֹרִים הַתְּנַעֲרוֹ

חֵידָה הַמְּבוֹרִים הַתְּנַעֲרוֹ,
הַתְּנוֹסֶסוּ מִפִּתְחַת עֲרֻמוֹת עֶפֶר
וְרַחֲפוּ לְעֵמֶתִי.
פְּנִיךָ הַמְּעֻנִים נְעוּצִים בִּי,
תוֹהִים, בּוֹלְשִׁים בְּמִבְקָשִׁים לְחֹשֶׁךְ סְתוּמוֹת.
אֵשׁ הַנְּעוּרִים קָפְאָה בָּהֶם
תוֹךְ גַּעַשׁ יִצִּירָה קוֹדֶחַת.
שׁוּב מִתְּלַקְחַת בְּשִׁלְהֶבֶת אִפְלָה
מְרִי תוֹכְחָה, תִּחְנָה וּכְאֵב צְרוּחַ
חוֹמְרִים, מְצַעֲקִים תוֹכָה:
אֵי הַשָּׁנִים שְׁנֹשָׁרְפוּ?
אֵי בְּאֵרוֹת־חַיִּי שְׁנֹסְתָמוּ?
בְּעֵין חֲשָׁמֶשׁ הַמְּסַתְרֶת
בְּעֶרְפִּיל־אֵימִים,
אֶרְאֶה דְמוּתְךָ עֲרֻמִּילָאִית צָפָה,
זוֹהֶרֶת וְקוֹדֶרֶת וְתוֹבָעָה -
וַיִּלְלֵת דּוֹרוֹת לֹא בָאוּ מִפְּלִחָה אֲוִיר
וּמִלְפָּפָה אוֹתִי בְּנִהִימַת־שְׂכוֹל.

— ג —

הַדְמוּנִי, יְסוּרִי

הַדְמוּנִי, יְסוּרִי,

תִּקְעוּ בִּי אֶת שְׁפוּדֵי נְגִינְתְּכֶם הָאֶפְלָה.

תִּרְמִיחוּ וְהִרְנִינוּ אֶת מִיתְבֵּי קִרְבִּי,

אֲנִי לֹא אֶתְמַרְד, לֹא אֶחְרֹף -

וְכִי תִתְחַלְּצוּ בְּבֵית־חֲמָרִי הַדָּל,

תִּפְרֹץ בְּגֵל תִּפְלֶה מִמַּעַמְקִי.

בְּזַעַק בִּי מִכְאוּבִי,

בְּשִׁקְצַת אֶצְטָנָה, אֶחְתֹּר לְחוֹד־מוֹכִי,

אֶקְשִׁיב שְׁקִשׁוֹק מַעֲיָנוֹת־הַנְּעוּרִים

וְאֶנְתֶּם שִׁירַת חַיֵּי הַחֲרִישִׁית.

(כ' סיון תשכ"א, בביה"ח)

— ד —

איִכָּה

איִכָּה אָצִיבֵר חֲרָסִי חַיִּי הַמִּפְרָדִּים?
הָעֶרֶב מִתְאַפֵּל, עוֹמְפִנִי בְּסִדִּינוּ
מֵאַחֲרֵי מָסֶךְ עוֹמֵד - הִנֵּה הֵנוּ - !
הַצִּיר שֶׁלֹּחַ לְהַחֲזִיר לְאוֹצָרוֹ
אֶת קְלִי-הַסּוֹד נִשְׁאַל מִגִּנְזֵי-מָרוֹם.
איִכָּה אֶלְחִים שְׂבָרֵי-חַיִּי לְאַחֲדִים?

(כ"ז סיון, תשכ"א, בביה"ח)

— ה —

פְּלִיט־הַחַיִּים אָנִי

פְּלִיט הַחַיִּים אָנִי.
 סופת היסורים נִרְפָּה אוֹתִי -
 וְאַמְלֵט.
 בְּתֵל שְׁלֹנֹה אָנוּחַ, אֶתְעַרָּה
 וְאַעֲמִיקָה דוּמְיָה וְשָׁרָשִׁים,
 עַד אִם שׁוּב יִהְיֶמְנִי בְּקֶרֶת-הַקְּלוּב,
 יוֹרֵם בִּי כְּמַעֲיָן אֲבוֹד שָׁב לְמִקְוֹרוֹ.
 וּבְשִׁיר־תַּפְסָּה אֲחַבֵּר שׁוּב אֶל לֵב הַהוּיָה.

(כ"ח סיון, תשכ"א, בביה"ח)

— שורה אחרונה חרותה על מצבתו

— 1 —

איִבָּה, חֲרָסוֹ שֶׁל אִיּוֹב ?

איִבָּה, חֲרָסוֹ שֶׁל אִיּוֹב ?
 בְּשָׂרֵי כָמֶה לְמִיפַת מְנַעֵךְ :
 וְבֵאֵי שְׁמוֹר בּוֹ עוֹד מְמָרֵי הַיְסוּרִים,
 מְנַהֵי הַיּוֹדִיִּים, מֵאַזְעָקַת הַמְּחַאָּה
 שֶׁל הַמְּנַגֵּעַ הַמְּתַקוֹמֵם.
 גִּרְדָּנִי, שְׁחַמְנִי וְקַרְעַ עוֹרֵי דָוָה.
 אֲךָ אֵל תִּמְרִיד סָצְעִי גִּנְהִי
 וְאַל תִּלְמְדֵנִי שְׁפַת הַקֶּלֶלָּה וְהַתּוֹכְחָה.
 גִּרְדֵּי, מְחַץ וּפָצַע עַד זֹבֵב דָּמִי
 עֲנֵנִי וְחַשְׁלֵנִי בַתְּלָאָה :
 גִּלְהָ לִּי סוֹד הַמְּכַאֲבִים לְרֹא תִלְוִנָה
 לְבַר יְמוֹט רוּחִי כּוֹשֵׁל,
 לְבַל אֶתְאַמֵּר לְחַפֵּם מְאֻלָּהִי.
 וּבְהַעֲמִיק בִּי חֲרָצוֹת חֲדִידָה בְּקִהִים
 בְּצִרְתַּת הַחֶסֶד וְהָאֲכֻרִיּוֹת
 שְׁפַתִּי תִפְצֹנָה וּמִרְיָהּ.

(י"ב תמוז, תשכ"א, בביה"ח)

ז.

בתו

— ז —

חבול בפה

חבול בפה, ערה טלית והתפלל.
 יוסף שוקע, חשף מתעבה.
 עוד רגע עוד מעט ושערים במוסים יפתחו -
 בצעדי תפלה תצעד, תציץ פנימה,
 קולות סתרים בשפת-לא-תבין יקיפוה,
 אור חדש, אחר יגריק וילפף.
 או אז מתחיל לראות, מתחיל לשמע ולתבין
 סוד החיים חיות עלי אדמות:
 הרגו, המכאוב, הנהיה אחרי הנעלם,
 או אז תדע רק בבואת חיים ראית,
 רק צל התנויה בלבד.
 אך פה מעון האור, פה אין חידות ואין ספקות -
 פה הפתרון האחרון.
 ובהתנבף בך הדמות הריא,
 זו דמות הסגורים חזית כל ימיה,
 מתחדש תולד
 ותשבון בזיו המציאות העליונה.

(י"ד תמוז, תשכ"א, בביה"ח)

שירת הלל בבלי: משנתה וסמליה

מאת

שמואל לייטר

א. איחוד החוויה *

במתח נופים

לא כל הרוצה לומר שירה אומר שירה. פרפראות שירה, חרוזים ודמויים, מלים פיוטיות והברות קצובות, הם נחלת הכלל. יבוא הרוצה ויטול. גופי שירה, שהם אדם בשלימותו ושכתו בזיכוכה, הם נחלת יחידים. השירה אינה תפקיד שאדם נוטל עליו. משורר יוצר שירים; השירה יוצרת איש השירה.

מורנו הלל בבלי ז"ל היה איש השירה — הוא כונה משורר בזכות השירה שבו ולא רק בזכות השירים שלו. המשורר קדם לשיר. איש השירה בא לציין סגולה שבנפש. את דמותו הפנימית, תמצית נפשו ודרכו בחיים. אין איש השירה מגדיר מעשים ושירים שהם תופעות של מקרי הזמן אלא את עצם הוויתו שהוא קבוע ועומד בתוך הנצח.

השירה היא תופעה רוחנית: נסיונו של אדם לגבש חוויות-ימיו, לאחות את הקרעים, לאחד את הניגודים והסתירות. במסתו "שירה וחינוך"¹ כותב בבלי: "השירה על פי מהותה היא מעין חיבור הניגודים... תמצית ההווה גלומה בה על הפכיה וחליפותיה...". והפכים וחליפות אלה מוצאים אנו גם בשירתו של בבלי. עיון מקיף בשיריו מלמדנו שנימוסיו והליכותיו של אותו אדם יקר לא היו פרי הרמוניה שבפשטות, אלא פריים של מאבקים נפשיים.

בשירתו מתגלה הסתכלות טראגית, תהומיות והתלבטות של היחיד השקוע בעלבון ובבדידותו. חיוכו המלבב של בבלי האדם יניקתו מתחושת-הנכאים של בבלי המשורר. שיריו מוציאים אותו מידי פשוטו. שירתו היא מגילת וידויים, חשבונם של גלגולי-נפשו. אם אין אנו מוצאים בשירתו מסממני השירה המודרניסטית, הרי בין שורותיה מפעפעים יסוריה של נשמה שנקלעה לתוך עולם שבור ומפולג. הוא שמר את לשונו. הוא דרש מידה בדברי אחרים וכל שכן בדברי עצמו. ניבו השקול והצנוע נזהר מחריפות הביטוי ומן התגובה הזלה של חוצפה. הכאב של ספר תהלים מכסה על הכאב של ספר איוב.

שמו — בבלי — המגלם בתוכו את שמו מבטן: רשגולין — ראש גולה — מסכם את נדודיו של אותו גולה, אותו בודד וזר, שעמידתו היא עמידה על הגבול (כלשונות שיריו: בין שני עולמות, בין התחומים, על סף האחרית, בין תהומות השכול).

נופו הוא נוף כפול. מסתכל הוא בנוף אמריקה או אירופה ובוקע לפניו נופה של ארץ ישראל. נוף זה הכפול מצוי אצל כל אבות שירתנו החדשה ומעורר הוא בעיות נפשיות של הזדהות ובעיות אמנותיות של תיאור. מתח הגעגועים מפצל את חוויתו של בבלי. עומד הוא בלב העיר, ברחובות הכרך ההומה ומקשיב "לקול רחוק הומה ברוח".

* עיקרי דברים שהרציתי בכנס הרבנים במאי 1961.

1. הלל בבלי, רוחות נפגשות (ניו יורק — ירושלים/תל אביב), עמ' 215.

וכך נעשית שירתו לשירת המרחקים. הוא מרגיש כאשר "שירת המרחקים זורמת בי באון ... / כדור-עולם מסתובב בי בחליפות-נוף" ובשיר אחר :

יֵרֵד, יֵרֵד הַלֵּיל הַכָּרוֹךְ

וְיִקְחֵנִי אֶל נוֹף-חֲסָדָיו ;

לְפִי קָשׁוֹב, לְקֶרֶת הַסּוֹד עָרוֹךְ.

לְזֶמֶר-מֶרְחָקִים נָשָׂא עֲדָיו. (לו) *

וכך התהלך מחכה ומקשיב לאותו קול, לאותה המיה חרישית, המתנשאה מן המעמקים המרחקים ומגיעה לאזנו. אחד השירים האחרונים מוסר אחת מחוויותיו בימיו האחרונים כאשר עלו אליו קולות "בלטף-סוד" :

צִלְיִי-וְמֶרְחָק נִוְנִי-תַפְלָה בּוֹקָעִים לְמָרוֹם חֲדָרֵי -

בְּדִמְמַת הַלֵּיל הַמְּבֻשָּׁם מֵאֶפֶק מֶרְחָקִים. (שירים אחרונים א')

והנוף הרחוק, נוף החסדים, הוא מרובה-משמעות : נוף השירה ונוף הכיסופים, נוף הנעורים, נוף הנשמה ונוף ארץ-ישראל. הנוף הרחוק נקבע בנפשו ומתגלם בנוף הקרוב. מולדת משתקפת בנכר. הנסתר נעוץ בגלוי. עמוק עמוק בתוכו חבוי אותו נוף. חריות מרחקים-מעמקים שבשיריו מגלה שההפלגה לנוף שבמרחק הגיאוגרפי טעונה הפלגה-שכנגד לנוף שבמעמק הנפשי. אין המסע החיצוני מגלה תגלית יקרה מהכרה עצמית. מתוך גילויי הנופים הקטביים של בבלי מפציע ועולה נוף אחד ומיוחד. הכמוס תכלית כמיסה — נוף הנצח. מכיר בבלי הכרה ברורה שאותו נוף רחוק מובלע בתוך עולמנו והוא מברך :

אֲשֶׁרִי אָדָם לְפָנָי יִקְלֹט. יִחוּ

בְּכוֹאוֹת-רָגַע כְּרָוִי עוֹלָם ;

אֲשֶׁרִי יִבְחִין, יִאֲוֶי שִׁירַת עֲלִיוֹ

בְּהַמְלִית חַיִּים וּמַחֲוִלָּם. (כד)

גורלו גורל האדם המודרני מרוסק-החווייה ותפקידו תפקיד המשורר מאחד-החווייה. אין הוא מוותר על שום צד של המציאות. אין קירבת הנוף קובעת אצלו את מידת הריאליזם של הנוף. אין הנוף הרחוק פחות ריאלי על שום ריחוקו. מתאמץ הוא בכל כוחו לגלות את הנוף הרחוק בקרוב ובהכרת המשורר מעלה הוא את הרחוק לתוך הקרוב ויהיו לאחדים בידו. שלמות כשלו מסגל לו אדם מתוך מאמץ וליבוט. לא שלמות של ילד היא, לא מתנת חנם, אלא קנין במיטב כוחות רוחו. הוא האמין שהשירה "יונקת מתוך השכבות העמוקות ביותר של הקרקע, מלים כוללות בתוכן גם משהו שאינו ניתן לניתוחו של השכל" * השירה היא הכרה יותר כוללנית של המציאות. הוא התנגד בתוקף לאלה שרואים את השירה ככלי או אמצעי למטרות אחרות. במאמריו נלחם לעצמאותה של השירה. במאמרו "עלבונה של שירה" * (שהוא גלגול ראשון של המסה "שירה וחנוך") קורא הוא לה "בריה רוחנית בת-חורין שיש לה חוקים ותנאי-קיום משלה". מצטמצמים אנו במעשיות צרת-אופק. אין

2. תן דעתך : ציטטות משני ספרי השירה של הלל בבלי, שירים (תל אביב, תרצ"ח), ואדרת השנים (ירושלים, 1955), מצויינות בגוף המאמר. ציון הספר הראשון הוא לפי ספרות ערביות וציון הספר השני לפי מנין אותיות עבריות.

3. "שירה וחינוך", עמ' 215.

4. "מסד" ספר שני (תרצ"ו) עמ' 353.

איש מצי
היא הדרן
של שירת
כשהוא מו

שיר יסו

שו
של קריע
יבוא אי
התאמה
ששירת
תהלים ו
הו
את החיו
נולד בצי
לי מקדש
עד קצה
לעבוד ב
בו היא
"אם כן
המסופר
לשמרה."

הד מרח
מקרוב
שבו אנו
מדרש-
דתית ע
1
עקרוני
המסורת
רב של
סימן לז

5.

5
הגולה ו
השפעה
ציד משג
6

איש מציאות כמשורר ואין כח המתקשר בכל שכבות ההווה ככח השירה. דרך השירה היא הדרך אל השלמות. המשורר מרגיש את החיים על כל גוניהם. בכח החזון האורגני של שירתו מעלה הוא את החיים ומביא אותם לידי תיקונם הרוחני. באחד משיריו האחרונים כשהוא מרגיש עצמו נבלע בין התחומים שואל בבלי שאלה הממצה את שליחותו:

אֵיכָה אֶצְבֹּר חֶרֶסִי חַיִּי הַמְּפָרְדִּים?...
אֵיכָה אֶלְחִים שְׁכָרִי-חַיִּי לְאַחֲדִים? (שירים אחרונים ד')

שיר יסודתו בהררי קודש

שורש נשמתו של בבלי נעוץ היה בשבת שירה. בשבת זו, שבה קוראים שירת-סוד של קריעת ים-סוף ומפטירים בה בתפארתה של שירת דבורה, היה בבלי עולה ומפטיר. יבוא איש השירה ויצרף שירה לשירה ויקשור קשרים לקונו. אותו "מפטיר" אינו לא התאמה מוצלחת בלבד ולא פרי אסוציאציה משתעשעת בלבד. מגלה הוא את היניקה ששירת בבלי יונקת משירת-קודש של המקרא. גם בימיו האחרונים לא זז מתוך ידו ספר תהלים וספר איוב שהם שני פנים של איש השירה בחוויה המקראית.

הוא חזה בשירה חזות-קודש. בשירתו הוא בא ליצור ולקדש. המשורר יוצר יום-יום את החיים, ועל עצמו הוא מתפלל: "ברכני אל בברכת שיר ידעתי פעם / ואקדש כל יום נולד בצליל תפארת" (ס). עבודת המשורר היא עבודת הקודש: "ארגתי שיר נפשי, בניתי לי מקדש" (כ). במקדש השירה אשר בנה יעמוד ויעבוד את אלהיו. והציון מתפתח בכתביו עד קצה ההגיון שבו: אותם המשוררים אינם בוני המקדש בלבד ולא רק שוחרי-אל הבאים לעבוד בתוכו, אלא הם גם המשרתים בקודש. המשוררים הם בבחינת כהנים. כאשר התגבר בו היאוש מחמת היחס השלילי לשירה בקרבינו הרהר בבלי שמא טעונה השירה גניזה: "אם כן יש לעשות כמעשה הכהנים לפני, כאשר הוגלו אבותינו ארצה פרס, שלקחו כפי המסופר בחשמונאים ב', את האש בסתר מעל המזבח ויטמנו אותה בשוחה עמוקה ויבשה לשמרה." ⁵ ולתוך מערכת מחשבה זו משתלב רעיון מקיף יותר. הוא שר:

שְׁקִי-יִהְיֶה אֶשָּׁא שִׁירְךָ בְּעוֹלָם (כב)

הד מרחוק אנו שומעים בו מתהלים קל"ז "איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר", והד מקרוב אנו שומעים מ"על סף בית המדרש" של ביאליק: "לשיר שיר ה' בתבל נולדתי" שבו אנו רואים את עם ישראל כגוי קדוש, עם של לויים שיצא לעולם לשיר את שיר ה'; מדרש-שיר הוא ההופך את כוונת הפסוק מצמצומו הפולחני לתפיסה מקיפה של תעודה דתית עולמית. המשורר-הכהן עומד במקדש שהוא ארץ ומלואה א.⁵

בהילחמו לעמדתה העצמאית של השירה, לשירה טהורה, מעיר הוא מיד הערה עקרונית: "לא לאסתטיקה דלילה נטולת אחריות ומשמעות מוסרית אני טוען." ⁶ איש המסורת ואיש המוסר היה. ומוסר שלו הוא מוסר המסורת המתקשר בדורות עברו, במעשי-רב של גדולי ההגות וגדולי המעשה, מוסר המתלבש בחייהם של גיבורי הנפש שמעשיהם סימן לדורות הבאים. כמה היה מרבה לספר שבחיהם של רבני ליטא וישיבותיה. מי ששמע

5. "עלבונה של שירה", שם.

א5, בשיר "על גדות הסבר" ששמו מרמז למשקלו של "על נהרות בבל" עומד בבלי המשורר הגולה ושר: "בנתיבות כרך אכזר אנקות שביי קלט / שירת שבותי אשר בלב חוגגיוקד" (יב) שמורגשת השפעה עמומה של אותו מדרש-שיר של ביאליק: "לשיר שיר ה' בתבל נולדתי / שביי שבי צדק, ציד משפט-מלקוחי".

6. "שירה וחינוך", עמ' 214.

המרחקים זורמת

ז: מן המעמקים
בימיו האחרונים

ס. נוף הנעורים,
הקרוב. מולדת
חריזות מרחקים-
לגה-שכנגד לנוף
וך גילויי הנופים
— נוף הנצח.
מברך:

ד מאחד-החוויה.
מידת הריאליות
כוחו לגלות את
יו לאחדים בידו.
י היא, לא מתנת
שכבות העמוקות
זו של השכל⁸
ואים את השירה
מאמרו "עלבונה
ז "בריה רוחנית
צרת-אופק. אין

ז: תרצ"ח, ואזרת
רות ערביות וציון

מפיו תיאוריהם של גאונים כמו הרב קוק, רב יוסף יוזל הורביץ, רב משה מרדכי אפשטיין ורב שפירא רבה של קובנה, הכיר שהוא מתחמם עדיין לאורם. על אביו כתב "איש גדל-לב, גאון-הנפש — אבי / ברית כרותה לו לאיש הזה ולנפשי עד עולם..." (48). מסתו "בכבשונה של ספרותנו" ⁷ שבה הוא סותר טענותיו של אברהם קריב נגד ספרות ההשכלה דוגמא למופת היא לשימוש ערכי-מוסר בבקורת הספרות. בבלי טוען במסותיו שבשירה יש ערכים חינוכיים ומוסריים רבים ובה בשעה מזהיר הוא נגד ההטפה והדידאקטיות. הוא דרש תמיד מידה. הוא לא סבל דיבורים יתרים על יראת ה'. דברים כגון אלה הצניעות יפה להם. השירה מחנכת את האדם על שכלו, רגשותיו וכחות הנפש שבו. רשמיה הם עמוקים וקיימים דוקא כשהשירה נוצרת לשם שירה. שירה בעלת פניות מוסרניות מפסידה — אינה יוצאת לא ידי חובת ערכי שירה ולא חובת ערכי מוסר.

המשורר הגולה והתלוש, שמצאנוהו מרומז בחניכתו בבלי, הוא גם המשורר המהלל שאת רמזו מוצאים אנו בשמו הלל, ושניהם שורשם בספר תהלים. בהתעוררות של משאת-לבו ובלהט-כיסופיו עומד הוא ומתפלל, ועשר לשונות של תפילה מצויות בפיו: שיר המעלות ותפילה לעני כי יעטוף, תפילות מרגינות-לב בערגונן ובתומתן ותפילות מפלחות-לב בכאבן ודכדוכן. הוא מעיד על עצמו:

לִי תְּפִלּוֹת תְּבוּיֹת, עֲנֹת פְּנֵשׁמוֹת יְלָדִים
וְסוּפוֹת אֲיָמוֹת: רֶךְ נוֹעַם יַחְדָּיו וְצַמְדִּים. (מז)

הוא ראה קירבה יסודית בין שירה לתפילה ועמד בשיעוריו בשירה החדשה על גרעיני-תפילה בשירת ההשכלה ועל התחדשות רוח התפילה בשירתנו על-ידי שירת ביאליק. במאמרו על שירת ביאליק מציין הוא כסגולת שירתו את כח הוידוי שבה, שהיא "...אמה של התפילה... (ביאליק) פתח לרווחה את צנור הלב המשתפך, לאחר שנסתתם כמעט בשירתנו..." ⁸ אותן המידות שמנה בשירת ביאליק מצינו גם את שירתו הוא. מלבד אותן תפילות שתכנן וצורתן מעידות עליהן שהן מעולם התפילה, שפונות הן בפנייה מפורשת לאלהים (דבר שאינו מצוי אצל ביאליק), שורה רוח התפילה גם על שיריו הליריים שלמרות שאינם תפילה פורמאלית, רוויים הם השתפכות-נפש. לא ההתקשרות של התפילה, הכוון והפנייה הם עיקר, אלא התפילה כהבעת-נפש, כתהליך טבעי של חיי הרוח, כצעקה ודרישה. בצעירותו שר: "והיה כי אמצא את שערי השמיים הברוכים והם סגורים... / אז אלך וארבע לפתח השטן, ואדפוק בשערי הקללה..." (7)

גילוי וכיסוי בתורת השירה

המושגים כהונה, מוסר ותפילה שבתורת השירה שלו משתלבים בנקל בתמונה של שלמות הנפש של המשורר המאוחד שהשקפתו בתומתה עומדת. אולם המושגים שכינה. תורה, התגלות ונבואה מערערים את מבנה השלוה ומעידים על מאבקים פנימיים. סופרי דורו הרבו לצייר את השכינה ולראותה אף כשבורת-כנף וחסרת ישע. עבודה ספרותית לא נעשתה בלי השראת השכינה. מאלפים ציורי הכנף החוזרים שוב ושוב בשירה בבלי שבהסתייגותו של איש המוסר הדורש מידה ואיש השירה הדורש טעם טוב נמנע הוא מלצייר את כנף השכינה. כל ציור כנף מכריז על עצמו שהוא מצייר כנף סתם ולא כנף השכינה. כך מצאנו בשיריו: "... פנף התכלת של שירתו המרעדת עליו צללים... כנף בשורה מרטטת במלא אור... כנף הרוממות הרועדת מעל לראש... כנף הדמיון... כנף

7. רוחות נפגשות, עמ' 213—206.

8. "ביאליק לדורו ולדורות". כנסת, סדרה חדשה, קובץ ראשון, (ירושלים תש"כ) עמ' 48—39.

האהבה .
נמצא הו
המתחבב
רואים ?
על עצמו
מבחינים
1
ההשואה
בה לשם
שאף תו
בשם מא
יום ויום
ואותו מ
המאמר:
שהם דב
ההתגלות
ס
מגלה או
התגלות
השפע ה
לשירה כ
לפי תורו
הפעילה

שהמלים
לנבואותו
הוא הסבי
ההדוק ב
מא
לדורו ולז
כנבואה.⁹
"אין להט
שירי הזק
הרהיבו ?
כרטיסי-כ

9.

10.

11.

12.

13.

14.

האהבה... כנפי ילדות שהשיקו על הראש... כנף המחשבה הרוטטת... בפרוזה בלבד נמצא הריגה אחת. על מטרלינק אמנם כתב: "... בו נשמע את משק כנפי השירה העדינות המתחבטות..."⁹ אבל כשהוא מסכם את דבריו על קרל סנדברג, הוא כותב: "...אנו רואים לפנינו גוש מלים חריפות, מוצקות, ששכינת-היצירה טרם נחה עליהם."¹⁰ דומה לא על עצמו בלבד יצא ציור זה ללמד אלא גם על כל אותם ציורי הכנף; מתוך התיאור המאופק מבחינים אנו ציור פנימי נועז יותר — ושגרתי יותר — שבו רוטטת כנף השכינה.

בבלי כתב: "כשם שיש תורה לשמה... כך יש שירה לשמה."¹¹ לכאורה באה ההשוואה כדי לצרף צירוף דומה לצירוף הראשון — מה תורה יש בה לשמה אף שירה יש בה לשמה. נמצא שעיקר ההיקש צירו לשמה. סקירה של תורת השירה של בבלי מוכיחה שאף תורה באה ללמד על טיבה של השירה. זיהוי זה של שירה-תורה מתקפל ביתר בירור בשם מאמרו "עלבונה של שירה" שהוא לפי משקלו של מאמר חז"ל (משנה אבות): "בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה..."¹² ואותו מאמר של בבלי כולו אינו אלא גזיפה באטומי-לב שפנו עורף לשירה, כסיומו של המאמר: "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוזף". אביו הרב כתב ספרו הגיוני לב¹³ שהם דברי תורה והוא בן לאביו כותב הגיוני לב שהם דברי שירה המבקשים לעמוד בסימן ההתגלות.

סגולתה של השירה לדברי בבלי היא: "גלוי... חייו הכמוסים של היחיד... היא מגלה את עולמו הפנימי...". הרי השירה נתפסת עדיין רק בבחינת גלוי האדם עצמו או התגלות האדם. במסתו "שאל טשרניחובסקי", הוא מציין שהמשוררים באים "להמשיך את השפע האלהי... ואת היופי הגנוז מן העולם הנאצל אל העולם השפל."¹⁴ דעה זאת מייחסת לשירה כח של גילוי ספירות עילאיות ושל המשכת שפע הגילוי שהם תפקידיו של האדם הדתי לפי תורת הקבלה. אבל אותה דעה עדיין רואה את הגילוי בבחינת גילוי מצד האדם שהוא הפעיל-הפותח ולא התגלות מצד אלהים. בשירתו קובע בבלי סוף-סוף את השקפתו הנועזת:

רַק לִישִׁיִּים יִתֵּן הַשִּׁיר בְּהִתְגַּלּוּת.

תְּמַצִּית־חַיִּים רָנָה וְאוֹת־בְּשׂוּרָה לָפָא ; (כא)

שהמלים יותן והתגלות שבה ואף "אות-בשורה לבא" מאפיינות את פעולת הנביא ויחסו לנבואתו ולאֱלהיו. אלהים הוא הפותח כאן, והוא היוזם-המתקשר וקורא ומקדש ושולח, והנביא הוא הסביל, הכלי והשליח. ואף הטעמת האות והעתידות נותנת לנו מקום לעמוד על הקשר ההדוק בין המשורר והנביא במחשבת בבלי.

מאלפת מסתו שהופיעה בכרך האחרון של כנסת שיצא לאור לפני פטירתו, "ביאליק לדורו ולדורות", מעניין: במסה הקודמת לה, פרי-עטו של משורר-חבר נערכת שירת ביאליק כנבואה.¹⁵ בבלי מגיב לאותה השקפה חילונית המתיימרת להשתמש במושגי הדת וחוויותיה: "אין להטיל את אדרת הנבואה הכבדה על כתפיו של ביאליק, שלא בטובתו, בזכותם של שירי הזעם והתוכחה שלו, כפי שרבים — ובהם גם מבקרים ומשוררים בעלי-דמות — הרהיבו לעשות. שערי נבואה ננעלו. זעם ותוכחה בלבד, ואם גם כח ביאליק כוחם, אינם כרטיסי-כניסה כשרים למדי לספרות הנבואה. לכך דרוש עוד, משהו'. משהו זה שר' יהודה

ורדכי אפשטיין
"איש גדל-לב,
סתו "בכבשונה
השכלה דוגמא
ירה יש ערכים
ווא דרש תמיד
עות יפה להם.
ומוקים וקיימים
— אינה יוצאת

משורר המהלל
ות של משאת-
: שיר המעלות
'חות-לב בכאבן

זה על גרעיני-
יאליק. במאמרו
"...אמה של
נסתתם כמעט
יתו הוא. מלבד
בפנייה מפורשת
ליריים שלמרות
התפילה, הכוון
כצעקה ודרישה.
... / או אלך

קל בתמונה של
מושגים שכינה.
ימיים.

רת ישע. עבודה
וב ושוב בשירה
טוב נמנע הוא
סתם ולא כנף
צללים... כנף
הדמיון... כנף

ש"כ עמ' 48—39.

9. רוחות נפגשות, עמ' 315.

10. שם, עמ' 260.

11. שם, עמ' 214.

12. זלמן דוב ראשגולין, הגיוני לב (ירושלים, תרפ"ו), חקרי לב (ניו-יורק, תש"ו).

13. רוחות נפגשות, עמ' 33.

14. כנסת, עמ' 30—28.

הלוי קרא, הענין האלהי¹⁵. מצד הפשט פוסקים משפטים אלה פסק נחרץ נגד הערכת השירה כנבואה. שוב בא שם מאמר וטופח על פני המשמעות הנראית לעין ומגלה טפח של המאבק הפנימי. השם "ביאליק לדורו ולדורות" הוא לפי הגמרא (מגילה י"ד): "כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפליים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה".

דרישות המוסר של בבלי והצניעות העמוקה שבו כיסו ביודעין על שאיפותיו הדתיות של איש השירה, אבל שאיפות אלו לא נבלמו לחלוטין. הדים ורמזים פותחים פתח להבחנת תאות-נפש עמוקה הדוחה תביעותיה של מגמת הכיסוי. מתח הנופים שבחוויה דוגמא היא למתח שבתורת השירה. בחוויה נתעלם אותו נוף שהוא מנסה לגלותו, בתורת השירה מתגלים אותם המושגים שהוא מנסה להעלימם.

ב. הסמלים בשירים האחרונים ושרשיהם

שירת חותם

תמוה: בבלי שאהב את האדמה ונתן את תפילת חייו שי לאדמה, שאהב לרוות הריח והליח של האדמה וראה בה הממשות, המנוחה והנאמנות, כמה כולו להחליץ מן העולם של מעשים ומקרים, כמה ליש המוחלט, ראה האיחוד העליון בהתרוממות מעל המעשים. הוא רצה להתבטל בתוך היש הטהור:

הולכים פוקעים ומתפרדים
תרצבות-מן, קשני מקום...
הפקתי נון דק רועד בחלל אור
רועד ומתעלם ללא משא-דברים. (פד)

ועוד שר:

בכת-סתרים של עמק-ראיה
יקרע דק הקמיה מעל עיני חולות
והעמידו למול היש של הבריאה. (פד)

ובשיריו האחרונים שר על החיבור "אל לב ההווה" והשיבה "בזיו המציאות העליונה". מלים אלו: הווה, מציאות, יש — אין אנו רגילים לשייך אותן ללשון השירה. כלליות הן, מופשטות ופילוסופיות.

אולם בשיריו האחרונים נארגות מלים אלו במסכת תפילת-פטירה. בהתרוממות השעה הופכות הן למלים מוחשיות בלומות מתיחות של יסורים ומסירות נפש. זוהי כוונתו בשירו צילי זמרה... הוא נכון למסור נפשו ביד עליון. לא מדובר כאן בפראזה או בציור שגור-בפינו, אלא במסירת נפש ממש. אינם דומים כיסופי התבטלות של אדם שמובטח לו עתיד בעולם הזה לאותם כיסופים באדם שנמוג, אדם שנבלע בין התחומים.

אדם שכל נחלתו בעולם הזה אינה אלא עבר ושאין לו אפשרות של עתיד אלא בעולם הבא, אדם כזה יצאה תפילתו מכלל בקשה. זוהי תפילה של כל הנשמה תהלה יה. וכך שר בעמדו מוכן להימלט מעולם שאין בו אלא עבר:

15. שם, עמ' 42.

...שוב יְהִלְמֵנִי בְקֶרֶה־הֶלְבֵּלֹב

יָוֶלֶם בִּי כְּמַעֲזֵן אָבוֹד שָׁב לְמִקְוֹרִי

וּבְשִׁיר־תְּפִלָּה אֶחָפֵר שׁוֹב אֶל לֵב הַהֶהָיָה. (שירים אחרונים ה')

מרגישים אנו בשירי-חותם אלה תיאור מרומם של מסירת נפש — תיאור ולא בקשה. בקשה שייכת לעולם-של-עבר-ועתיד והוא יצא כבר בימיו האחרונים מאותו עולם ועמד בין התחומים.

שבעה שיריו האחרונים הם תופעה עילאית. הוא הילך בינינו בשירה והוא נפטר ממנו בשירה. כהשתגברו בו יסודות הרוח התגברה בו רוח השירה. כל הנשמה תהלל — ממש. נאמנים שבעה שירים אלה לשירת חייו ושרשיהם בכלל שירתו. זוהי שירת הפסגה, שירת-חותם הטובעת את שירתו באמיתו של הנצח.

המרומז והנאמר

בדימוי-יסוד מצטיירים החיים בנפש האדם. אבות-סמלים הם הקובעים תפיסתו והליכתו. כתב בבלי: "כשאנו באים לעמוד על ערכה של שירה... צריכים אנו לשאול קודם כל: עד היכן היא מגלה את עולמו הפנימי של המשורר... ועד היכן היא כובשת את לבנו...".¹⁶ אין עולמו הפנימי של אדם מתגלה במלים אלא בציויר-לשון. לא בתחביר משפטי אלא בורם סמליו. וכך כתב במסתו "שירה וחינוך": "השיר המעולה פועל במרומז שבו לא פחות מאשר בנאמר. הוא נראה כשליחם של עולמות נסתרים".

ערוצים הם הסמלים לשטף המחשבה ולבני-הרהורים. תוחמים הם תחומי חוויתו של אדם. טיבו של סמל קובע כמות ההשגה — רחבה, עמקה ונפחה. ואף איכות ההשגה — דקותה, הבחנתה והרכבה. מקובל אצל חכמי הנפש בדורות האחרונים שסמלים כאלה אינם מתגלעים תמיד למראית-עין, שהם כמשתיי-חוויה שעליה מתנשאים רבדים של נסיונות, נדבך על גבי נדבך. כל שכן שחכמי השירה רואים במלים של שיר לבנים שעליהן ניצב המשורר ובידו אנך ובונה ובוחן חומת-שירה. עצם מעשה הבנייה מכסה ומעלים מן העין את היסודות. טפחות המלים מרהיבות עין בוחנת תופעה; מסד הסמל מושך לב דורש נסתר.

המעין שבלב

בשיריו האחרונים מצויים הסמלים השליטים בשירתו מראשיתה. וכנוהג הסמלים מופיעים הם במרומז, במקוטע, בשברי-ציור שאחריות שחזורם מוטלת על הקורא. נבדוק אותו שיר שהזכרנוהו לאחרונה ונפתח באותן שורות-סיום המובאות:

עַד אִם שׁוֹב יְהִלְמֵנִי בְקֶרֶה־הֶלְבֵּלֹב,

יָוֶלֶם בִּי כְּמַעֲזֵן אָבוֹד שָׁב לְמִקְוֹרִי.

וּבְשִׁיר־תְּפִלָּה אֶחָפֵר שׁוֹב אֶל לֵב הַהֶהָיָה. (שירים אחרונים ה')

התחביר המסתבך מסמן אמביוולנטיות שבמחשבה. מי יזרום? התחול פעולת זרימה על בקר? ואמנם בשירתו על יונה, כתב: "אור העולם יזרם תוכי ויתלבלב" (סז). ודומה לו: "ושיר בשורה כמעין-אור נובע (לב). ועוד: "אור ראשיתי הוא אשר נבקע" (90). אולם בדיקת שיריו מלמדת שבשורה הכוללת ציור המעין הזורם מתפקד אלמנט-שבהיחבא שנרמז רמז שבצליל בשורה שלפניו ורמז שבציור בשורה שלאחריו, והוא: הלב. שלפניו — לבלוב, שלאחריו — לב. כך יימצא צירוף לב-לבלוב בכרך אדרת השנים: "בלבלב העולם והלב

¹⁶. "עלבונה של שירה", עמ' 352.

ד: הערכת
מגלה טפח
: "כדתניא
ה: לדורות

ניו הדתיות
ח להבחנת
דוגמא היא
יה מתגלים

לרוות הריח
העולם של
ועשים. הוא

ז העליונה.
כלליות הן.

בהתרוממות
זוהי כוונתו
זה או בציור
שמוכח לו

י עתיד אלא
ה: תהלל יה.

בנגוהות חדשים" (מג). ואף בשיר קודם: "הלב הרך הומה משמש, מלבולב" (כו). כך יופיעו הלב והלבולב בקירוב בשירים שונים. הנחה זו של לב שנרמז בלבולב מתאשרת על-ידי שירים שבהם משול הלב למעין: "ולב כל הארץ פורח-פצוע / כמעין סתרים בי בוכה ורן" (192). דימוי הלב למעין מסתבר הן מבחינה ציורית ביולוגית הרואה את הלב כמשאבה או מקור או מעין של הדם והן מבחינה מוסיקלית-הומונימית הרואה במעין-מים בבואה של הפסוק בתהלים פ"ז "כל מעייני בך", היינו: מעין — מחשבה. צירוף לב ומעין בשני משמעיו מצוי אף בשירת ביאליק:

... והלב שוטף עבר על-גדותיו בְּיָדֵי.

ומתפרץ כמעין של-נגה נכע — — (צפרירים)

... ובלככי הנעור פתחו פיהם מעיני

ונקרו נגהות ניו. (עם פתיחת החלח)

בשיר הראשון שלפנינו הלב הוא המעין, בשני מקרים המעינות בתוך הלב — הלב כר נרחב, שדה שטוף-שמש ובתוכו מעינות רבים. בראשון קובע ביאליק בזהירותו שהלב הוא כמעין, בכ"ף הדמיון, השואה חד-משמעוית. בשיר השני משאירה צורה המילה מעיני¹⁷ ספק-ספקה שמעין הוא אף מחשבה, ואע"פ שמשמעו הברור, מעין-מים, אינו זו ממקומו, מותרים אנו לטובתנו לטעום בו טעם-לואי של מעין-מחשבה. לידי גילוי ברור באה המלה מעיני שבתהלים כצורתה בפסוק: "וארא את יפת החן — / ויפת לבבי. / וכל היום מעיני בה..." (יש פושט למרגלית יד). סמיכת מעין-מים למעין-מחשבה מצאנו בדרשת ר' מאיר על אותו פסוק שבתהלים: "כשם שהבאר נובעת מים חדשים בכל שעה כך ישראל אומרים שירה בכל שעה" (מדרש שוחר טוב). אף שורת-המוצא "ולב כל הארץ פורח-פצוע כמעין סתרים בי בוכה" דימויה מצוי בביאליק "ועתה מעיני כפצע: / רק שותת ומטפטף לפעמים; / ולבבי עוד יעשן במסתר..." (זריתי לרוח אנחתי).

ראינו איפוא שאותה זרימה כוללת גם זרימת מבוקר וגם זרימת הלב. ציור לב שהוא מעין-סתרים ואף לב פצוע שהוא כמעין בוכה מסתבר. אבל מה טיבו של לב פורח? אם הלב הפורח שייך לעולם הצומח לא יוכר מקומו כמעין סתרים. זאת ועוד: פריחה זאת הקודמת למעין הריהי בעצם אותו לבולב הקודם למעין האבוד בשירנו. יוצא שהלב הלא-הגוי בשורה המתמיהה לא נרמזה בצירוף לב-לבולב שהוא רמז למשמע-אוזן אלא בצירוף לבולב-פריחה שהוא רמז למראית-עין. הציורים מתקשרים הקשר ראייתי אורגאני ולא הקשר שבמקרה של לשון נופל על לשון. עיסוקנו בציורים ולא בצלילים.

העץ שבלב

כדי לבדוק גלגולי הדימוי-שהופך-סמל נשוב מסופו של שיר לראשו ונראה מהלך הציורים בשיר עצמו. בשלוש השורות הראשונות נעוץ פרדוקס:

פְּלִיט הַחַיִּים אָנִי.

סוּפֹת הַיְּסוּרִים נִרְפָּה אוֹתִי

וְאֶמְלֹט.

הוא בורח מן החיים ורוצה להימלט אל המות. כוון הבריחה מתמיה. על האדם לברוח מן המות אל החיים. צריך לומר איפוא שהוא בורח מן חיים של סבל ויסורים. בא השיר ומפריך הפתרון שבהגיון: "סופת היסורים גרפה אותי". היסורים אינם יסוד האיום והסבל. להיפך,

17. המלה בצורתה זו יחידה במקרא.

הם אמצע
מחפש מק
תחילתו ב
באימתו ו
פנים של
ותבן¹⁸, ע
בהם. הדי
ותלישות.
בפני המו
המ
תלושים ש
לחיים לעי

באחד מרא
התערות...
"יפרח לבו
של שיר ה
בשורות ה
לגמרי ונש
הציור עד
קרוב לו מ
לך לבי א
בך אזרם
הבאה בשי
הרי
מאונך ומא
ונקבא, מ
רבנן לאות
הנשים ש
שוחר טוב
... בשפת

וכן
כעץ בך
מתפעמים
המסתרת

18.
טעון סופה
מושך —
סחיפת האור
19.

הם אמצעי־ברירה. על־ידי היסורים הוא נמלט. ועוד: לכאורה רוצה הפליט לברוח, הוא מחפש מקלט מן המפלה והתבוסה. על כרחו, שלא לטובתו, כביכול, רוצה הוא להימלט. תחילתו באונס וסופו ברצון¹⁸. בין פליטה ובין מליטה שנוצץ בהן הרצון, מתגלה הכורח באימתו ובפתאומיותו: "סופת היסורים גרפה אותי". אין מקום לברירה ולהחלטה. הסברת פנים של האדם אינה מפיסת את המות. מן המקרא למדנו הנדפים מפני סופה: מוץ, גלגל ותבן¹⁹, שהם תלושים וחסרי רעננות, בלי לחלוחית של רצון וצפייה. ניתן לסופה להתעולל בהם. הדימוי למות בהמשך השיר הוא בוקר ולבלוב; מן הדין שהדימוי לחיים הוא לילה ותלישות. בשיר מתרחש שינוי הערכה של המות והחיים, של היסורים, של הרצון והאונס בפני המות.

המוץ והתבן והקש שנבלעו בדימוי הפותח, גורפת אותם הסופה. הם חסרי שרשים, תלושים שנעקרו ונגרפו בנקל. המשורר יגע ובודד בתלישותו. מדמה הוא את קיומו מעבר־לחיים לעץ.

בְּתֵל שְׁלֹה אָנוּחַ, אֶתְעָרָה

וְאֶעֱמִיקָה דוּמְיָה וְשָׁרָשִׁים.

עַד אִם שׁוֹב יִהְיֶה לִמְנִי בְּקֶרֶת־הַלְּלוּב.

באחד מראשוני שיריו כתב: "דמיתי לעץ רך נצתו אך עלתה / שנעקר בטרם עוד הספיק התערות ...". (4) הרי לפנינו אותה התערות של אותו זית רענן שבפסוק בתהלים. ובשיר אהבה: "יפרח לבבי האובד ויקר גל שירה" (428). גל שירה זה הוא אותו "גל נעול, מעין חתום" של שיר השירים ודומה לו: "תפרץ כגל תפלה ממעמקי" (קדמוני יסורי). כשם שנשמט העץ בשורות הנזכרות: "ולב כל הארץ פורח־פצוע / כמעין סתרים..." כך נשמט אף כאן לגמרי ונשאר לו זכר בהיבלעו בפועל יפוח: "יפרח לבבי האובד ויקר גל שירה" ונצטמצם הציור עד תמציתו. הלב מצטייר בחילופי־דימוי גם כמעין וגם כעץ ואמנם מעשה הפריחה קרוב לו ממעשה הזרימה. ובשיר אהבה אחר האילן המתערה הוא מפורש: "בשתיקה צורבת לך לבי אגלה / עד אם לי יהי גב לבבך / כאילן־מסתורים כך אגדל, אתערה / כמעין כך אזורם בחשאי" (253). הרי לפנינו ההתערות וסמוך לה אותו מעין שעתידי לבקע בשורה הבאה בשירנו: "יזרם בי כמעין אבוד שב למקורו".

הרי העץ־המתערה והמעין־הזורם, שהם מן הציורים השליטים בשירתו. עץ ומעין — מאונך ומאוזן — עתירי־משמעות מבחינת תורת הנפש. הקטביות של פעיל וסביל, דוכרא ונוקבא, משפיע ומושפע מתגלמת ביחסי גומלין שלהם. פירוש כזה למעין מצאנו בדרשת רבנן לאותו פסוק המובא בתהלים: "רבנן אומרין כשם שאומרים האנשים שירה כך אומרות הנשים שירה שנאמר כל מעיני כך ואומר גל נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום" (מדרש שוחר טוב) ואף מבחינת התמונות מוצלחים שני הציורים: "ליד העץ וליד המעין / ... בשפת הרום בלשון העמק" (256).

וכן בשירים לארץ ישראל: "שטף חרש לבבי זרם עמוק כמעין / ... עד יפרח כעץ בכ נוף המולדת" (180). בבקשת נופי־מרחקים נמשך הוא למחוזות שכוחות חיוניים מתפעמים בהם — ארץ ישראל, אהבה, שירה ונעורים ואף לגופה של אותה ישות נצחית המסתתרת ואורבת מאחורי הגילויים והתופעות. "רק בבואת חיים ראית / רק צל ההויה

18. בביאליק מצאנו פרדוקס דומה במצומצם: "כולם סתף האור" (לבדי) אם לסחיפה הרי טעון סופה או נחל ואם לאור טעון פיתוי ומשיכה ולא סחיפה. גם שם יש מתיחות האונס והרצון. האור מושך — ברצון; הנחל סתף — נגד הרצון. אולם בתיאורי האור שבשירי האור כמו זוהר יש גם סחיפת האור.

19. עיין ישעיה יז:ג, כט:ו, איוב כא:יח.

יעו
ידי
וכה
זלב
מים
מעין

הלב
והלב
מילה
אינו
ברור
וכל
וצאנו
שעה
זארץ
שורת

שהוא
הלב
ודמת
שורה
ריחה
ה של

מהלך

ח מן
מפריך
היפך.

בלבד" (חבוש כיפה). ובשירו: "קדמוני יסורי": "כפקעת אצטרף לתוך-תוכי / אקשיב שקשוק מעינות-הנעורים / ואנחם שירת חיי החרישית".

וכך ראינו סמיכות מעין-התערו: "כל מעינות אהבה החתומים / בי נבקעו בימים אלה ושיטפו לקראתך / לא ירחק יום ואבוא להתערו באדמתך" (207).

ובשירו על יונה מצטרפת הבריחה והשלוה למכלול אור-זרימה-לבלוב כמו בשירו: "יש נוף רחוק / יש נוף שלוה אליו אחתר אליו אברח / אור העולם יזרם תוכי ויתלבלב" (פז). ברור איפוא: הלב הפורח הוא הלב המצוייר כעץ. בשורה "יזרם בי כמעין אבוד שב למקורו" יש עוד נושא לזרימה — פריחתו או לבלובו של העץ.

בידוד מבית ומחוץ

תחושת המרחק של המשורר הרואה עצמו מנותק עוררה בבבלי יצר הכאת שרשים בממשי. מאידך, המעינות שבתוכו חתומים ונעולים הם, מעינות סתרים ומעינות אבודים שלא ניכר רישומם, שלא פרצו ובקעו, לא התגלו ולא התקשרו. מכאן תלישות שוחרת פתח-כניסה ומכאן הפנמה מחלטת חולמת על גילוי של התפרצות, וביניהם היפערות המרחיקה ומבדדת את האדם מבית ומחוץ. שני הבידודים מסתמלים בצמצום בעץ ובמעין עד שסגולותיהם מתחלפים אלה באלה.

מתערה הוא ומעמיק שרשים ודומיה ("סוד הלב לוב בדמי" לג; "באלם המפרה" לז) ומחכה להלימת בקר הלב לוב. מה סופה גורפת לפתע פתאום אף בוקר-הלב לוב בוקע פתאום — בוקר ולא לילה כבשירו הידוע של דילאן תומאס. אין בוקר זה שבא אחר הלילה של חיי אנוש בוקרו של מעשה בראשית. שלש שורות אחרונות מעידות שכאן חוזר המשורר לנוף ידוע שהתרחק ממנו. "שוב... שוב... שוב..." מי שנד על אדמות כגר נידח, נכסף כל ימיו לנוף המרחקים, לתל שלוה, שב לנוף שנעקר ממנו, נוף שיתערה בו כאורח רענן. כל אותם הנופים שעליהם התגעגע, נוף ארץ ישראל, נוף הנעורים, נוף האהבה, נוף הנשמה — לא היו אלא תופעות-תמורה של נוף חיי הנצח. "אחבר אל לב ההויה" — סוף לתלישות.

מעין-תפילה ולב העולם

ראינו שסמל המעיין ניזון הן מן הבוקר, הן מן הלב לוב והן מן הלב. נעקוב אחר שרשי יניקתו ונראה שאף התפילה בשורה שלאחריו — "ובשיר תפלה אחבר שוב אל לב ההויה" — מפרגט אותו. אין בשיר תפלה מעשה כלאחר-יד, אלא אמצעי: על-ידי שיר תפילה אחובר. וכך שר: "בצעדי תפלה תצעד, תציץ פנימה" (חבוש כיפה). לא היסורים בלבד שהם על כרחו אלא אף תפילה ובעיקר תפילה שהיא ביישוב הדעת, מגשרת את ההפערות הכפולה בין פנים וחוק, זמן ונצח.

בשירו מצאנו "ותפלה זורמת אדירה / ובכליון-אלהים, לקול הפעמונים / אסחף ואצלל בשירה" (76) ודומה: "לבב מעין תפלה / ובלבבי עלה חציר" (21), "בכי לבב, המית מעין תפלה" (64), "תפרץ כגל תפלה ממעמקי" (קדמוני יסורי) ואף "תפרץ כגל תפלה מתוכו / כפרץ נחל חתום" (51). הרי אנו רואים שבשירתו רגילה אף התפלה להצטייר כמעין.

ר' נחמן מברצלב סיפר בסיפור רב-סמלים: "כל דבר יש לו לב וגם העולם בכללו יש לו לב". אף בשירי בבלי מפעם לב גדול, לב העולם, לעומת הלב של המשורר, "ושמעת והרגשת: עוד לב איתנים / הומה ומסתער ומתגעגע ומשתפך... / המסתער ומתגעגע ומשתפך ומתפלל ביחידות / תפלת הסתו, תפלה זכה" (42). כבר הזכרנו "ולב כל הארץ כמעין סתרים" (182) ובשיר אחר על ארץ ישראל "מלב אדמה זו ללבי נמשך מעין / ועורקי ארץ רעננים משתזרים בי (200). בשיר מאוחר מוצאים מצד אחד "שירת-אביב פרחת הלילה בלבי" ומצד אחר "מחביוני האדמה בשורה בוקעה / זמרת-עולם מלבלבה בי נמסכה" (נד). עיין תראה בציור השני, מחביוני האדמה... בוקעה... נמסכה, את מעין העולם, ואזון

תבחן
ושילו
יחדל
גה -
המעי
זורם
העולו
תמיד

לבלו
קיים
מקורו

הפני
המק

לימוד

וגלה
רגשות
כפי

כקנין
ולמי
הרמץ
כי תו
הבדח
הנעור
המעי
וצפיה
המטר

עפר

אס ש
מתואר

כי מה
עד כו
צירוף

תבחן בצליל זמרת-עולם אותו זרם הזרם כמעין. והדברים משתלשלים עד לידי גילוי ושילוב מוטיב מעין-מעון שטמונים בו סמלי המקדש וההיכל שעליהם ידובר להלן: "וכי יחדל ניב המעין המשתוקק / ונטף בדלח אחרון ידלף ויתגלגל / על לב עולם צוחק ורוה-נגה — / אז אקום אצא לקראתך / מעין כל השירה ומעון חיי עד" (131) ולמעלה במערכת המעיינות-הלבבות: "מעין-עולם שוקק ומשתפך / נטפי מספר גם אלי נתזים" (כה). מעין זרם למעין. לב מתקרב ללב. אותו לב ההויה, "אחבר שוב אל לב ההויה", אינו אלא מעין העולם. לב העולם. כבר סיפר ר' נחמן: "זה הלב הנ"ל עומד כנגד המעין... וכוסף ומשתוקק תמיד מאד מאד לבוא אל אותו מעין בהשתוקקות..."

נמצאנו למדים שאותו פועל יזרם משתמע להוראה נוספת. כולל הוא לא רק בוקר, לבלוב, מעין, לב, ושירת-תפילה שכולם תופעות פנימיות אלא גם לב-מעין העולם שהוא קיים קיום פנומן חיצוני מוחלט. המעין האבוד של האדם שוב אל מעין ההויה שהוא מקורו. העץ התלוש משתרש השתרשות נצחית אחבר שוב אל לב ההויה. על מצבתו של הלל בבלי נחרתה שורה זו המסכמת תולדות-רוחו, השתלשלות הסמלים הפנימיים שלו, מסעות נפשו על גלגוליה, כיסופיה ונדודיה עד שבאה אל המנוחה האמיתית. **המקדש שבלב**

בשיר "חיך הקבורים התנערו" מסתתר סמל המקדש שאין רישומו ניכר וצריך הוא לימוד מהיקש. הושר בשיר-חותם זה:

חיך הקבורים התנערו

התנוססו מתחת צרמות עפר

ורקפו צמתי. (שירים אחרונים ב')

בשנת תרע"ט, והוא אז בן עשרים ושבע, שר: "הן אמנם כי נהרסו מוסדי מקדשי / וגלה כבוד אלי מעלי, / אך שערי תפילתי עדן לא ננעלו... / ולבי בי ימג משפעת רגשות — / אז יש אשר יפרץ גל-תפלה מתוכו / ... כפרץ נחל חתום...". (51). גל תפלה, כפי שראינו, הריהו בלב, ואף שערי תפילתי נוכל לאתר בלב²⁰. אלא אותו מקדש המכונה כקנין-יחיד מקדשי היכן הוא? בא המשכו של שיר ומגלה: "מאין התפלה נובעת / ולמה ולמי היא, אך רגש בי נעור וקול אלי יגנב; / מתחת משואות מקדשים חרבו, / בין תלי הרמץ של אלים אכלו / יהבה עוד ניצוץ יחידי / מצל משרפת-הנעורים. / ורוח ממרום כי תשב, / רוח ערביים חזקה, / ונגעה בקירות הלב, / וזרתה את גלי האפר / ולבתה הניצוץ הבודד — / ... אז תקום מבינות למראות-אש / דמות-אלים ראשונה בקדמת-זרה / ומקדש הנעורים יתנוסס שוב על תועפותיו" (52). ברור: המקדש החרב הוא מקדש הלב²¹. מה המעין בלב אף המקדש בלב. לפני ולפנים בלבו של אדם, דביר-קדש בו שמורים חלומות וצפיות של הנעורים, נשארו משואות בלבד. מעשי-אנוש, שנות הצער והאכזבה, דרישותיו המטרידות של העולם החריבו את המקדש.

"חיך הקבורים התנערו" ביאורו: שנות הנעורים, מקדש הנעורים הטמון בערמות עפר מתנער וקם. כך ראינו סמיכות עלומים ומקדש: "לבלב גן עלומי / ובניתי לי

20. עיין שורות כאלה: "חיש נדם הלב בי ויחתם מעיינו / וינעל שערי" (65). ודומה: "בהפתח אט שערי / ושיר בשורה כמעין אור נובע..." (לב) צירוף שער-מעין דומה אף בפעליו. בשירי בבלי מתוארים שניהם — מעין ושער — כנעולים, חתומים, וגם כנבקעים.

21. כך מצאנו: "אי מקדש כי אומר: קום, בואה שערי? / נאלמים מרחקים, אין מענה בפייה / כי מה להם ולמקדש לבבי שחרב?" (4). "מי יתן ותסוער נפשי עד היסוד / ידללו המייענות מהם שתתה עד כה... / מי יתן ויתנער לבי בי עד תומי, / וינפצו אחד אחד המקדשים עבד בם." (50) ועוד צירוף מעין-מקדש: "נסתמו מעיינות החלום והחזון וקדושת-היופי חללה —" (62).

בי / אקשיב

נבקעו בימים

כמו בשירנו:

וכי ויתלבלב

עין אבוד שב

הכאת שרשים

עינות אבודים

שוחרת פתח

ירות המרחיקה

ץ ובמעין עד

ם המפרה" (לו)

כ בוקע פתאום

חר הלילה של

חזור המשורר

גר נידח, נכסף

ו: כאורח רענן.

נוף הנשמה —

וף לתלישות.

יב. נעקוב אחר

בר שוב אל לב

על-ידי שיר

לא היסורים

ת, מגשרת את

מונים / אסחף

בכי לבב, המית

תפלה מתוכו /

זייר כמעין.

ם העולם בכללו

משורר, "ושמעת

וסתער ומתגעגע

"ולב כל הארץ

מעין / ועורקי

יב פרחת הלילה

בי נמסכה" (נד).

ין העולם, ואזון

מקדש" (כ) ²² ועוד תמונות נעורים הטמונים בפנים וניעורים: "אור ראשיתי הוא אשר נבקע... / קול נעורי הטהורים אשר נעור ואשר קרא" (90). וכך שאל: "היש כי נפתח שוב דביר-אש לקראתי / או אראה פני נעורי המאכלים?" (375) הרי לפנינו מקדש הנעורים בעמדו על תלו, בשרפתו ובצפייה לעתיד. רואים אנו גם שהמקדש בלב עולה בד בבד גם עם המעיין וגם עם העץ שבלב. המוטיבים התגלגלו והשתלבו. מכלול המוטיבים גל-מעין-עץ-פריחה מזדווג עם מוטיב מקדש-שער. משמשים הסמלים בעירוב תכונות ומתחלפים אלה באלה. ושאלה דומה צובטת-לב נשאלת אף בשירנו: "אי השנים שנשרפו" ? שהן שייריהם של "שרפת הנעורים.. מקדש הנעורים". וסמוכה לה השאלה: "אי בארות-חיי שנסתמו?" שאף היא מתאבלת על בארות הנעורים של הלב. וכשיעורן השאלות בשיריו הצלולים בחצרות אל הנכר "הא לכם רוחי, בו תשרו קדשתכם / וזיק אל לתוכו תורידו / ... אי יגוה האל כי אבואה חצרותיו? / אי מקדש בו גבולי אציבה? ²³ (76). המקדש על תפארתו חרב אבל הוא עדיין בבחינת תלפיות, תל שכל הפיות פונים מוננו; שערי תפלה לא בשמים הם אלא בלבב האדם. גל תפילה חתום בלב ואף אש-קודש של מזבח הרוס מהבהבת בו. כשם שעתידי המעיין להיבקע כך עתיד אותו ניצוץ להשתלהב "ומקדש-הנעורים יתנוסס שוב על תועפותיו".

מקדש-לב מצאנו בשירת ביאליק: "בחרבת לבבכם המזוזה נפסלה... / או ידעך שביב אשכם האחרון שעמם. / וגאלם מקדשכם ונשכח ההמון; / ועלי-מעי מזבח לבבכם ששמם / ייליל ויפהק חתול השממון." (על לבבכם ששמם) ²⁴. וכן מצאנו בשירה מאוחרת של בבלי רשמי אותו מקדש שמם "רק פה ושם עומדים חולמים נבוכי-לב / מול אפר מקדשים." (סג) ומעין השלמה וצד-שכנגד לשירו של ביאליק שפותח בשדים ומסיים בחתול: "כעכברי-אדם אתם בורחים ונמלטים וממקדשי עבר כהנתם בם, / בעוד שפתותיכם נוטפות דבש-חסידות / ולוחשות בהשבעה לחש רמיה..." (סח) בביאליק: חתול השממון, ובבבלי: עכברי-אדם; שם: שדים וכת לצנים, וכאן: לחש והשבעה. הניצוץ שניצל לפליטה מתוך הרמץ אחה חורבן המקדש הכרנו כבר במגילת האש של ביאליק. סמל זה הרווח בשירתנו מקורו בהשפעת הציורים והסמלים שכפה ביאליק בכוחות-איתנים על הבאים אחריו. הוא האציל מראיתו על אחרים ראיית-עולם, תפיסה בציור שנקבעה קביעת-נוסח.

בין שירי חותם אלה הספוגים אמונה שרשית, הכנת נפש של אדם שחשב חשבונו של עולמו, שיר זה בלבד מעיד על מרבית הצער והאכזבה, על חורבן מקדש הנעורים, על המחשבות והתקוות הפנימיות שנחתמו לפני ולפנים ולא בקעו. חוסר הקישור והחריגה והביצוע מתבלט. לעומת סיום השיר קדמוני יסורי: "אקשיב שקשוק מעינות-הנעורים / ואנהם שירת חיי החרישית", מסתיים שיר זה:

וַיִּלְלֵת דֹּרוֹת לֹא בָאוּ מִפְּלֶחָה אֲוִיר

וּמִלְפָּפָה אוֹתִי בְּהִימַת־שָׁכּוֹל:

22. "... עומדים חולמים נבוכי-לב / מול אפר מקדשים... / ובאהבה צרופה יונקת און ממעינות-טוהר ראשונים." הרי מעיינות-ראשונים, כמו גן עלומים, מצטרף למקדש. צירוף גן-מקדש מצאנו עוד: "ובלבי נוף שיר מעמקים / וכולו גן דממה ומקדש של שבילי חלומות." (ג) מאלף צירוף זה: "ולחש יום חרך, חשך השרשים, / קום כנוס כל זיק תועה בעמק וברום... / בדביר דממה עמוד והתבונן." (כט) שבו רואים אנו שרשי אילן שנעקרו וזיקי מזבח שנפוצו, ביחד.

23. שוב מופיע הרעיון בנוסח שאלה בשיר בנכר (4). עיין הערה 21.

24. ראה דב סדן, בין הגות וחזון, "מולד" מס' 98-99 (תשי"ז), עמ' 438-433.

בשערי היכלות

תְּבוֹשׁ כֶּפֶה, עֲדָה טָלִית וְהַתְּפִלָּה...

עוֹד רָגַע עוֹד מָעַט וְשִׁעְרִים כְּמוֹסִים יִפְתָּחוּ -

בְּצַעְדֵי תְּפִלָּה תִּצְעַד, תִּצְיֵץ פְּנִימָה... (שִׁירִים אַחֲרוֹנִים ו')

מה טיבם של שערים אלה? לא בשערי מקדש שבלב אנו עוסקים פה שהרי ההצצה פנימה מגלה הוויה שמימית... אור חדש... מעין האור... הפתרון האחרון... זיו המציאות העליונה. עיקר התמונה מצטייר בגוני האור השמימי. מעון האור עומד בניגוד לצל ההוויה. ולא זו בלבד שהאור ההוא שונה מהצל אלא שונה הוא גם מאותו אור שרואה אדם עלי אדמות. לא נהימת-שכול של האכזבה מלפפת אותו כאן אלא "אור חדש, אחר". תיאורים דומים של מרקיעי שחקים מצויים ב1909 חנוך — ספר שעליו היה בבלי מרצה — והליכה בהיכלות השמים רווחים בספרי ההיכלות. יורדי מרכבה עוברים מהיכל להיכל כדי להגיע לכסא הכבוד. כל היכל מבריק בזיו אורו: "...שבעה היכלות של שבעה הדורים זה לפנים מזה וזה לפנים מזה וכולם מלאים גחלים ולפידים וזיקוקין וברקים ועמודים של אש ועמודי להבים ועמודי להטים ברקים ועמודי לפידים... ועל כל פתח ופתח שבהיכלי ערבות קבועים בהם שס"ה אלפים רבבות מיני מאורות במאור העולם הגדול שכל העולם כולו מבהיק מזיון ואין כל בריה יכולה להסתכל בהן"²⁴ ועמידתו של בבלי על הסף של ההיכלות שנפתחו והצצו לתוכם — "בצעדי תפלה תצעד, תציץ פנימה" היא תכונת מעשיהם של עובדי היכלות שאף היא נזכרת בספרות ההיא: "בן עזאי הציץ בהיכל הששי וראה זיו אור אבני שיש שהיו סלולות בהיכל ולא סבל גופו ופתח פיו ושאלם מים הללו מה טיבן ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. בן זומא הציץ באבני השיש..."²⁵

מונחי קבלה דומים מצאנו בכתבי בבלי. במיוחד: "המשורר מתעטף בטלית מנומרה של צבעים וזהרורים ורוקם חלומות של גבורה ויופי לא מכאן... יש שהוא מבני היכלא. אזרח בעולם האצילות"²⁶. מושג בני היכלא הוא מושג הפועל במחשבתו בהכרה ורשמייה מוצאים אנו בשירתו: "דביר הנצח נעול, חתום בחותמות שבעים; / תפלת לחש, תוגת-אלם, לבב תר אמתו — / אלה יפתחו בלי יד שערי המזהיבים" (288). ובשנת תרפ"ו כשהוא עומד בחצי ימיו: "לפני שערי הנצח המופזים / גבוך ומפחד אעמדה... (אשמר) אף חזון-לא-אנוש בלתי צפוי / ונגינת-שרף אוזן לא שמעה" (128). שומע הוא קריאה לבוא אל מבוא עליון אלא פקפוקים מנקרים בו: "איככה אוכל וראיתי פני היכלך / אם עדן לא טהרתי די / ובגדי לא לבנים, לא לבנים" (130). בספרות ההיכלות מפורטות הכנותיו של העולה הצריך התקדשות והטהרה קודם שהוא יוצא לדרכו המסוכנת. מי שלא טהר דיו אל יעז לצאת לדרך זאת. אבל בסופו של דבר אף הוא עתיד לצאת: "חוגג, מזהיר ועטוף-לבנים... / צעד אט אט ובנחת / עד אם תליטני באפריון הוד מלכותך / ובחביון שערי הנצח תסתירני לעולמים" (131). זאת היתה התקוה הגדולה, זה הנוף הפנימי הטמון

24. "מעשה מרכבה", בתי מדרשות, כרך ראשון עמ' נז.

25. Gershom G. Scholem, *Jewish Gnosticism Merkabah Mysticism and Talmudic Tradition*, p. 15, n. 3.

26. רוחות נפשות, עמ' 68. גם: "אינו מתגלה אלא ליודעי חן" ("דמותו של מוסד", עמ' 9), "...נראה כשליחם של עולמות נסתרים" (רוחות נפשות, עמ' 216), המשורר "ממשיך את השפע האלהי ואת היופי הגנוז מן העולם הנאצל אל העולם השפל" (שם, עמ' 33), "בריה חדשה בעלת אופי משלה המרחפת בספירת האצילות" (שם, עמ' 215).

הוא אשר
כי נפתח
הנעורים
בד בבד
זיבים גל-
ומתחלפים
זו? שהן
בארות-חיי
ת בשיריו
תורידו /
זמקדש על
תפלה לא
מהבהבת
ים יתנוסס

אז ידעך
ח לבבכם
ה מאוחרת
מול אפר
ים בחתול:
כס נוטפות
ובבבלי:
יטה מתוך
בשירתנו
חריו. הוא

שב חשבונו
עורים, על
והחריגה
נעורים /

יונקת און
י גן-מקדש
מאלף צירוף
דממה עמור

בתוך כל נופי-מרחקים שלו. ותקוותו לא באה "על סף הסוד אנחנו עומדים טבולי-זהר / מציצים בפני עולם-חידות רב הגונים ... / מחוץ אל חוץ נדדנו — דרך לא מצאנו. / כביום הפגישה נעמד מול שערים כמוסים..." (391). בשיר אחרון זה הוא עומד שוב על הסף ולבו בטוח: "עוד רגע עוד מעט ושערים כמוסים יפתחו — / ... פה מעון האור, פה אין חידות ואין ספקות — / פה הפתרון האחרון."

במאמרו "לבוש הנשמות וחלוקא דרבנן"²⁷ ציין ג. שלום התפשטות המוטיב של מלבוש שהנשמה מתלבשת בו אחר המות בספרות ההיכלות. הוא מביא מאמר המקובלים שהנשמות העולות לרקיע "... מתלבשן בגופיה בזיוא קרניאטא דמטמרינ ומצטיירין בזיוא דקב"ה... וסלקין מעלמא לעלמא"²⁸. בשירי בבלי מצאנו שהוא נכנס לשערי נצח לבוש לבנים, שחבריו-לשיר שהלכו לפניו "כלולים בלבוש הנצח כלם" (יא) ואף בשיר הנידון קודם שהוא עולה להילפף באור החדש האחר הוא מתלבש באותם בגדי העולה שהם בבחינת חלוקא דרבנן:

חֲבוּשׁ כִּפָּה, עֲרֵה טָלִית וְהִתְפַּלֵּל ...

טלית זו היא אותה טלית מנומרה של גונים וזהרורים של בני היכלא. נמצא שאותה מציאות עליונה אינה תיאור של חדירה פילוסופית שצורה נטול גונים מפני ההפשטה והאנונימיות שבה, אלא תיאור של הלך נפש אכסטאטי, של נשמה שטופת-אור, שמפני זיו האור המבריק שבמראות הכבוד אין המשורר בא לתאר תיאור מפורט אלא כדרכם של האכסטאטים לצרף מלים שההבעה הרגשית שבהן קודמת להגדרה השכלתנית. מלת המפתח אינה מציאות אלא זיו והיא מגלה לנו חווית נשמתו בעלייתה.

שתי מראות

בא אדם בצלה של מיתה סודר למודו.

בימיו האחרונים ראה והנה הוא יושב בבית המדרש ולומד — ואותם דפים של גמרא שלמד בנעוריו הולכים ומשתגרים בפיו. והנה פתאום הוא מרגיש שאותו בית מדרש אינו עומד בעיירת נעוריו בליטא אלא בנוף-קודש בירושלים. קטביותם של הנופים ומתח שערי ציון ושערי-ציון-המצויינים-בהלכה באים לידי תיקונם.

כי אראה את דמותו רואה אני רוטט עליה אותו סמל כפול של המרחקים והחסות, כנף השירה, כנף התכלת-הבשורה-הרוממות-הדמיון, ולבי אומר לי שזאת היא אותה כנף שמזכירים אנחנו בתפלתנו לאל מלא רחמים "המצא לו מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה ... להסתיר אותו בסתר כנפיד לעולמים".

27. "תרביץ" שנת כ"ז (תשט"ו), עמ' 290.

28. שם, עמ' 291, בשם "סודי דשמושי רבא".